

Pseudoznanost u kontekstu suvremenog roditeljstva: Kvalitativna analiza sadržaja foruma s temom cijepljenja djece

IVANA MARIĆ¹, ŽELJKA IVKOVIĆ HODŽIĆ^{2*}, ŽELJKO BONETA³

¹Cambierieva ulica 6, Hrvatska,
e-pošta: maricivana1401@gmail.com;

² Učiteljski fakultet, Sveučilišna avenija 6, Hrvatska,
e-pošta: zeljka.ivkovic@uniri.hr; <https://orcid.org/0000-0002-9393-9433>

³ Učiteljski fakultet, Sveučilišna avenija 6, Hrvatska,
 <https://orcid.org/0000-0001-9665-1294>

* Kontakt autor: zeljka.ivkovic@uniri.hr

Sažetak Rad se bavi antivakcacijskim pseudoznanstvenim sadržajima na forumima na hrvatskom jeziku s temom cijepljenja djece. Cilj istraživanja bio je analizirati karakteristike pseudoznanstvenih sadržaja na forumima, grupne dinamike među sudionicima foruma i roditeljstva. Provedena je kvalitativna analiza sadržaja u periodu od 15. lipnja do 19. kolovoza 2019. godine na forumima missMAMA, roda.hr, Roditelji.hr i forum.hr te je analizirano ukupno 9205 komentara. Rezultati istraživanja pokazali su da su glavna obilježja foruma pseudoznanstveni razlozi za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece, istaknutost afektivne dimenzije grupnih interakcija, rodne razlike u pristupu temi cijepljenja djece i roditeljstvo kao krajnji argument za (ne)cijepljenje djece. Analiza je pokazala da su pseudoznanstveni razlozi za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece zadiranje u osobna ljudska prava, doživljaj cijepljenja kao neprirodnog, nepovjerenje u farmaceutsku industriju, stručnjake i regulatorna tijela, anegdotalni primjeri posljedica cijepljenja, bezopasnost bolesti te osobna svjedočanstva i poznate osobe kao specifični izvori informiranja. Ustanovljeno je da je afektivna dimenzija rasprava na forumima njihovo ključno obilježje, bilo da je riječ o interakcijama u kojima prevladavaju konflikti ili grupna podrška i empatija. Na forumima postoje rodne razlike u praksama sudjelovanja i raspravljanja. Dok žene na forumima prvenstveno sudjeluju s ciljem pronalaženja ili davanja podrške tijekom postupka cijepljenja djeteta, sudjelovanje muškaraca prije svega je usmjereno na raspravu o pseudoznanstvenim tezama o cijepljenju djece. Roditeljstvo se pokazalo sveobuhvatnim okvirom unutar kojeg se odvijaju sve rasprave, a individualizacija društvene odgovornosti, nor-

ma intenzivnog roditeljstva i ideologija naturalizma oblikuju roditeljske stavove, osjećaje i prakse u vezi cijepljenja djece.

Ključne riječi: cijepljenje djece; intenzivno roditeljstvo; internetski forumi; individualizacija društvene odgovornosti; pseudoznanost

Pseudoscience in the context of contemporary parenting: A qualitative content analysis of forums with the topic of childhood vaccination

Abstract The paper deals with anti-vaccination pseudoscientific content on forums in the Croatian language with the topic of childhood vaccination. The goal of the research was to analyse the characteristics of pseudoscientific content on forums, group dynamics among forum participants and parenting. A qualitative content analysis was conducted in the period from June 15 to August 19, 2019, on the missMAMA, roda.hr, Parents.hr and forum.hr forums, and a total of 9,205 comments were analysed. The results of the research showed that the main features of the forum were pseudoscientific reasons for refusal or hesitance regarding vaccination of children, the prominence of the affective dimension of group interactions, gender differences in the approach to the topic of vaccination of children and parenthood as the ultimate argument for (not) vaccinating children. The analysis showed that the pseudoscientific reasons for refusal or hesitance regarding vaccination of children are encroachment on personal human rights, the perception of vaccination as unnatural, distrust in the pharmaceutical industry, experts, and regulatory bodies, anecdotal examples of the consequences of vaccination, harmlessness of the disease, and personal testimonies and famous persons as specific sources of information. It was found that the affective dimension of discussions on forums was their key feature, whether in relation to interactions in which conflicts or group support and empathy prevailed. In forums, there are gender differences in participation and discussion practices. While women primarily participate in the forums with the aim of finding or providing support during their child's vaccination process, men's participation is primarily focused on discussing pseudoscientific theories about child vaccination. Parenthood has proven to be an overarching framework within which all discussions take place, and the individualisation of social responsibility, the norm of intensive parenting, and the ideology of naturalism shape parental attitudes, feelings, and practices regarding child vaccination.

Key words: vaccination of children; intensive parenting; Internet forums; individualisation of social responsibility; pseudoscience

1. Uvod

Ovaj rad bavi se antivakcacijskim pseudoznanstvenim sadržajima na forumima na hrvatskom jeziku s temom cijepljenja djece. Zbog urušavanja javnog zdravstvenog sustava i individualizacije društvene odgovornosti (Salecl, 2012), ali i istovremene sakralizacije simboličke figure djeteta (Zelizer, 1994), roditelji se nalaze pod pritiskom da samostalno preveniraju i liječe bolesti svoje djece pretražujući popularno-znanstvenu literaturu i informirajući se na raznim internetskim stranicama gdje mogu naići na mnoštvo različitih sadržaja. Pritom roditelji nerijetko nailaze na pseudoznanstvene sadržaje koje mogu sagledavati nekritički ako nemaju izgrađenu obrazovno-znanstvenu aparaturu s pomoću koje bi bili u stanju prepoznati ili istražiti njihovu znanstvenu neutemeljenost.

Unutar tog okvira bavimo se analizom tzv. anti-vakcacijskog pokreta na internetskim forumima za roditelje u Hrvatskoj kao jedne varijante društvenog fenomena pseudoznanosti, ali i analizom suvremenog roditeljstva. Naime, različiti forumi koji propituju razloge za (ne)cijepljenje djece raspravljaju o tzv. dobrim i lošim karakteristikama roditeljstva koje stoje iza donošenja odluka o cijepljenju djeteta. Teza ovog istraživanja je, stoga, da je donošenje roditeljske odluke o cijepljenju djeteta primarno povezano sa značenjima koja roditelji pridaju roditeljstvu i roditeljskoj ulozi, a koja proizlaze iz društvenih strukturnih i vrijednosnih promjena, odnosno novih normativnih očekivanja u roditeljskim praksama. Tu tezu temeljimo na literaturi sociologije obitelji, prije svega na teoriji Beck-Gernsheim (2002) o procesu individualizacije kao glavnom obilježju razvoja modernosti koja oblikuje obiteljske promjene te u konceptima intenzivnog roditeljstva (Hays, 1996) i roditeljskog naturalizma (Badinter, 2013) kao novim oblicima normativnih ideala u roditeljskim praksama.

Da bismo istražili navedene pretpostavke, analizirali smo forume namijenjene roditeljima i jedan forum namijenjen široj populaciji koji problematizira cijepljenje djece. U prvom dijelu rada ukratko opisujemo karakteristike pseudoznanosti i antivakcacijskog pokreta te odnos između roditeljstva, antivakcacijskog pokreta i internetskih sadržaja kao izvora informiranja, dok u drugom dijelu rada opisujemo metodologiju istraživanja, iznosimo rezultate istraživanja i raspravu.

2. Pseudoznanost i antivakcacijski pokret

Najjednostavnija definicija pseudoznanosti je „lažna znanost“, odnosno „neznanost“ koja se pretvara da je znanost, a ne zadovoljava znanstvene kriterije (Hansson, 2021). Pseudoznanost se često poistovjećuje s praznovjermom, međutim praznovjermom sadrži elemente i fragmente drevnih religija, religijskih običaja, rituala i elemenata magije koji čovjeku pružaju određenu simboličku sigurnost i predvidljivost (Pavić, 2013). Prema Raffu (2013), pseudoznanost ima nekoliko ključnih karakteristika: nemogućnost opovrgavanja određene hipoteze što onemogućuje izgradnju teorije, objavljivanje nalaza izvan etabliranih recenziranih znanstvenih časopisa, nepostojanje mnoštva studija koje potvrđuju isti nalaz, tzv. *cherry-picking* – upotrebu samo onih argumenata koji idu prilog nalazu i zanemarivanje kontraargumenata.

Prema Tanudirjo (2017) pseudoznanost nastaje kao posljedica dekadencije modernizma. Osnovne značajke modernosti su racionalizam, funkcionalizam, pozitivizam i objektivnost, no s vremenom se počinju uočavati i manjkavosti moderne kao što su hegemonija ili dominacija tzv. zapadnjačke kulture, iskorištavanje radne snage, sve veća stopa siromaštva, dehumanizacija i prenaplašeni individualizam. Nekoć smatrana objektivnom, znanost sada podliježe dubljim propitivanjima te se uviđaju njezini nedostaci – metodologija koja ne može zadovoljiti sve potrebe društva te subjektivnost koja je prožima. Kao odgovor na manjkavosti modernog pristupa znanosti i njezine metodologije, javlja se postmoderna koja znanost i znanje karakterizira kao relativne i subjektivne (Tanudirjo, 2017). Postmoderna odbacuje pozitivistički pristup znanosti čije je polazište da postoji jedna točna i objektivna istina te otvara prostor za subjektivnost, heterogenost i demokratizaciju. Zahvaljujući njegovanju i isticanju takvih vrijednosti, otvara se prostor za pojavu pseudoznanosti (Tanudirjo, 2017). Prema Giddensu (2005) još neke od značajki postmoderne su rizici, odnosno neizvjesnost budućnosti, slaba kontrola i slaba predvidljivost. Imajući na umu da je za proizvodne rizike odgovoran čovjek, odnosno razvoj znanosti i tehnologije, ne čudi da budućnost postaje sve neizvjesnija, a odnos prema znanosti sve više nepovjerljiv. Pseudoznanost, zato, nekim pojedincima i grupama može ponuditi stabilnost, predvidljivost i svojevrstnu sigurnost u neizvjesnom i nesigurnom svijetu u čemu znanost nije uspjela. Primjerice, alternativna medicina nudi mogućnost utjecaja na vlastito zdravlje, a astrologija mogućnost kontroliranja vlastitog života (Pavić, 2013).

Jedan od najpoznatijih pseudoznanstvenih fenomena je tzv. antivakcacijski pokret koji zagovara zaustavljanje medicinskog programa cijepljenja. Iako je u vrijeme pandemije virusa COVID-19 antivakcacijski pokret dosegnuo puni zamah, njegovi začetci pronalaze se još od prvih otkrića cjepiva i provedbe cijepljenja. Antivakcacijskim stavom nazivamo fenomen odbijanja cijepljenja, a širenje antivakcacijskim

pokretom (Kata, 2010., Blume, 2006). Skeptici prema cijepljenju i tzv. antivakseri svoje stavove temelje na neznanstvenim podacima i teorijama, odnosno neznanstveno utemeljenim informacijama (Bralić, 2016).

Antivakcinacijski stav javlja se već u 18. stoljeću pojavom cjepiva protiv velikih boginja (Goldacre, 2010). Naime, iako su statistički podaci ukazivali na manju stopu smrtnosti kod ljudi, ova ideja dočekana je s određenom sumnjom i otporom te su kreirane prve teorije zavjere. Unatoč teškoćama na koje je cijepljenje nailazilo na svojem putu, ono ipak postaje obvezno u većini zemalja svijeta. Znatnija pozornost antivakcinacijskom stavu i pokretu počinje se pridavati 1998. godine objavom članka kirurga Andrewa Wakefielda i njegovih suradnika u svjetski renomiranom časopisu *The Lancet*, u kojem su utvrdili da postoji povezanost između trovalentnog MMR cjepiva i autizma (Goldacre, 2010). Iako se radilo o uzorku od samo 12 djece, članak je dobio velik prostor u medijima te uzrokovao pad procijepljenosti u Velikoj Britaniji. S obzirom na to da nijednim drugim istraživanjem nije utvrđena navedena povezanost, drugi znanstvenici i novinari počeli su dublje proučavati metodologiju i postupak istraživanja. Utvrđeno je da je Wakefield namjestio podatke da odgovaraju željenim rezultatima, ispitanu djecu je podvrgavao nepotrebnim, bolnim i po život opasnim testovima, a konačni cilj cijele namještene studije trebao je biti promocija njegovog dvovalentnog cjepiva kojeg je patentirao prije istraživanja i za kojeg su navodno postojale zainteresirane farmaceutske tvrtke. *The Lancet* je povukao članak, a država je podigla optužnicu protiv Wakefielda, koji je zatim pobjegao u SAD i postao zvijezda antivakcinacijskog pokreta (Goldacre, 2010; Vasconcellos-Silva, Castiel i Griep, 2015). Strah od autizma uslijed vakcinacije, ali i nepovjerenje u službenu znanost, globalno su prošireni te su u više navrata uzrokovali pad procijepljenosti te posljedično povratak epidemije ospica i zaušnjaka, kao i povećanu stopu dojenačke smrtnosti (npr. u Samoi, Srbiji, ali i na dubrovačkom području).

Informatizacija je omogućila pristup mnoštvu nepouzdatih, neistinitih i znanstveno neutemeljenih informacija, odnosno omogućila je objavljivanje svakojakih komentara na raznim blogovima, portalima i stranicama od strane nestručnih ljudi i time, čime je online prostor postao plodno tlo za širenje teorija zavjere i lažnih vijesti (Vasconcellos-Silva, Castiel i Griep, 2015; Zitmane i Lama, 2023). Koliki utjecaj Internet i informacije dobivene tim putem imaju u donošenju odluka u suvremenom svijetu, govore rezultati istraživanja (Kata, 2010) koji prikazuju koji su to sadržaji u najvećoj mjeri zaslužni za usvajanje antivakcinacijskog stava. Očekivano, kao što je i navedeno, to su prije svega emotivno obojeni sadržaji kao što su osobna svjedočanstva roditelja djece s autizmom i fotografije te iste, oboljele djece. Nadalje, glavne ideje koje su presudile u usvajanju antivakcinacijskog stava su sigurnost i učinkovi-

tost, alternativna medicina, teorije zavjere, osobna sloboda građana, moralnost, religija i ideologija te dezinformacije. Očekivano, pobornici antivakcinacijskog stava na cjepivo gledaju kao na biološke otrove, po zdravlje i život opasne. Zato se češće okreću alternativnoj medicini koja se zdravlju čovjeka posvećuje holistički, naglašava se „povratak prirodi“, a u skladu s time i prirodna imunizacija kao najdjelotvornija i najbezopasnija pa su tako primjerice homeopatija, kiropraktika i akupunktura na hijerarhiji imunizacije daleko iznad metode cijepljenja. Problematizira se i pitanje zadiranja u osobnu slobodu i prava pojedinca – pobornici antivakcinacijskog stava smatraju kako nametanje cijepljenja kao obveznog krši temeljna ljudska prava i zadire u odluke roditelja koji kao takvi, najbolje znaju što je za njihovo dijete ispravno. Ovo istraživanje, koje obuhvaća velik broj američkih i kanadskih mrežnih stranica navodi sklonost antivaksera za odbijanje znanstvenih, kliničkih i epidemioloških studija koje ukazuju na sigurnost i učinkovitost cijepljenja (Kata, 2010).

3. Antivakcinacijski pokret u kontekstu suvremenog roditeljstva

Roditeljstvo podrazumijeva „složeni skup socijalnih stavova (očekivanja i ciljeva), različitih praksi u kojima dolazi do spoja bio-socijalnog aspekta ljudske prokreacije sa socijalno-kulturnim aspektima brige i odgoja novih generacija i socijalno-psihološku identifikaciju ličnosti u odrastanju sa starijim roditeljskim uzorima“ (Milić, 2001, 172). Ono predstavlja univerzalnu društvenu ulogu pojedinca, neprestanu društvenu pojavu i odnos, ali i skup stavova, odnosa i aktivnosti u svakodnevnom životu pojedinca koji odgaja potomstvo (Tomanović, 2010).

U različitim dijelovima svijeta možemo pronaći i različite strukture i funkcije obitelji, različitu raspodjelu moći i autoriteta, ali i različite odgojne stilove i pogled na dijete, djetinjstvo i ulogu roditelja (Beck-Gernsheim, 2002). Moderna izolirana nukleusna obitelj 50-ih i 60-ih godina dvadesetog stoljeća dugo vremena imala je status idealne, savršene obitelji koja je bila prepoznata kao model za svakodnevni život i esencijalna za funkcioniranje društva. No, kasnih 70-ih godina počinju se javljati brojni studentski i feministički pokreti koji ruše strukturu i status do tad savršene obitelji. Počinju se preispitivati obiteljske vrijednosti, uloge, raspodjela moći, a puni zamah ove pojave javlja se početkom 21. stoljeća (Beck-Gernsheim, 2002). Tradicionalne vrijednosti u društvu bivaju zamijenjene modernim i postmodernim vrijednostima kao što su individualizacija, samoostvarenje, sekularizacija, individualni izbor životnog stila, radikalna promjena intimnosti, veći naglasak na kvaliteti života i slično. Shodno tome, više ne postoji jedan dominantan tip obitelji, već se javljaju brojne raznolikosti: sve veći broj samaca, kohabitacijskih zajednica, sve veći broj parova bez djece, jednoroditeljskih obitelji, kasniji ulazak u brak, a rastava postaje češćom pojavom nego ikada prije (Beck-Gernsheim, 2002, Senior,

2014). Nadalje, mijenja se i društveni pogled na dijete – ono više nije ekonomski isplativo niti korisno, ali je emocionalno neprocjenjivo i zaštićeno (Zelizer, 1994). Javlja se koncept „dijete kao projekt“ gdje roditelji ulažu znatno više ekonomskog i emocionalnog kapitala u odgoj vlastitog djeteta nego ikada prije. Štoviše, iako je danas sve prisutniji trend pomicanja rođenja prvog djeteta u sve kasniju dob zbog ostvarenja snova na individualnom planu, s druge strane sve je izraženija i sklonost roditelja za odricanjem od vlastitih ambicija, želja, interesa i snova u korist osiguranja dobrobiti i optimalnog razvoja djeteta (Senior, 2014, Eekelaar i Sarcevic, 1993).

Zbog zahtjeva koje suvremeno roditeljstvo nosi, roditelji su neprestano razapeti između krajnosti: između moći i bespomoćnosti, između individualizacije i profesionalizacije, između represije i tolerancije te između romantične ideologije samoostvarenja i žrtvovanja (Milić, 2001). Pritisak suvremenog roditeljstva kojemu je nit vodilja „sve za djecu“ vrlo često rezultira razvojem zbunjenosti kod roditelja. Naime, vrlo često se roditeljima naglašava kako njihovo djelovanje na razvoj djeteta, odnosno činjenje ili nečinjenje može donijeti ili uskratiti djeci određene, nena-doknadive prednosti u životu. Shodno tome, oni s jedne strane osjećaju iznimnu odgovornost i svjesni su moći koju imaju po pitanju utjecaja na dijete, no s druge strane, nerijetka je pojava da zatrpanost savjetima i preporukama sa svih strana kod roditelja izaziva i bespomoćnost pred „društvenim agensima depersonalizirane socijalizacije koji djeluju kroz potrošačku kulturu, mas medije i vršnjačke subkulture“ (Milić, 2001, 179).

Hays (1996) opisane karakteristike suvremenog roditeljstva naziva „intenzivnim roditeljstvom“ te navodi da je riječ o kulturnom modelu roditeljstva (prije svega majčinstva) u čijem je središtu dijete kao izvor neizmjerne ljubavi i sreće koja je rezultat iscrpljujuće brige majke (roditelja) o djetetu. Prema Hays (1996) intenzivno roditeljstvo je dijete-centrično, emocionalno zahtjevno, radno intenzivno, skupo i vođeno savjetima stručnjaka. O pritisku suvremenog ideala majčinstva govori i Badinter (2013), koja smatra da majčinska uloga postaje središtem ženina postojanja, što dovodi do novih generacija iscrpljenih majki. Prema Badinter (2013) novi ideal majčinstva nastaje pod ideologijom naturalizma koja nalaže da bi trudnoća i odgoj male djece trebali biti što „prirodniji“ da bi se postigao što bolji razvoj djeteta, a podjednako je usmjeravana iz konzervativnih i progresivnih društvenih miljea.

U ovom kontekstu treba promatrati rezultate istraživanja o stavovima roditelja o cijepljenju. Istraživanja provedena u Kanadi i SAD-u (Downs, Bruine de Bruin i Fischhoff, 2008., Tustin i dr., 2018) na uzorku roditelja djece mlađe od 18 mjeseci prikazuju neka od najčešćih pitanja i dilema po pitanju donošenja odluke o cijepljenju kod roditelja. Većina roditelja u tim istraživanjima vjeruje u učinkovitost cijepljenja,

no dio njih na cijepljenje gleda kao na nepotrebno, ističući kako danas u suvremenom svijetu više ne postoji opasnost od tih bolesti, odnosno da je moguće uspješno zaštititi djecu od zaraznih bolesti bez cijepljenja. Očekivano, najveća zabrinutost izražena je kod MMR cjepiva, odnosno rizika od pojave autizma. Što se tiče izvora informacija o cijepljenju, gotovo svi roditelji navode kako su prvu informaciju dobili od pedijatra, no čak 70 % roditelja koristi Internet kao sljedeći i izvor informiranja. Veću zabrinutost oko cijepljenja su u njihovom istraživanju iskazale majke, dok su alternativnim metodama stjecanja imuniteta veću sklonost izrazili obrazovaniji i imućniji ispitanici.

Druga istraživanja koja su ispitivala povezanost roditeljstva i antivakcinacijskog stava pokazala su da roditelji koji odbijaju ili su neodlučni u vezi s cijepljenjem kao razloge navode nepovjerenje u farmaceutske kompanije i regulatorna tijela koja nadziru sigurnost cjepiva (Rozbroj, Lyons i Lucke, 2019), ali i da odluke o cijepljenju nisu statične i nepromjenjive kroz život te ne odgovaraju stereotipu o roditelju koji živi alternativnim životnim stilom (Wiley i dr., 2020). Oba istraživanja ističu da su personalizirani pristupi te bolja komunikacija i podrška roditeljima koji dvoje u vezi s cijepljenjem najbolji način privole na cijepljenje djeteta (Rozbroj, Lyons i Lucke, 2019; Wiley i dr., 2020). Kada je u pitanju pandemija virusa COVID-19, kanadska longitudinalna studija pokazala je da je pod utjecajem pandemije među roditeljima poraslo povjerenje u sigurnost uobičajenih cjepiva te su počeli više pristupati rutinskim cijepljenjima (Humble i dr., 2023), dok se čini da je povjerenje u COVID-19 cjepiva među roditeljima u SAD-u prvenstveno bilo povezano s njihovim političkim opredjeljenjem (Arbelaez, 2022). Malo je istraživanja koja su se detaljnije bavila karakteristikama roditeljstva u kontekstu roditeljskog odbijanja ili neodlučnosti cijepljenja djeteta. Prema jednoj tajvanskoj studiji, intenzivno roditeljstvo, informirano donošenje odluka i jedinstvenost svakog djeteta ključni su elementi suvremenih roditeljskih normi koje značajno utječu na roditeljske prakse u vezi s cijepljenjem djece, a tenzije nastaju upravo kada vlasti ne prepoznaju ove norme (Kuan, 2022). U analizi Facebook grupa litavskih roditelja, Zitmane i Lama (2023) također su ustvrdile da je intenzivno roditeljstvo glavna društvena norma koja oblikuje roditeljske prakse tzv. dobrog roditeljstva te da antivakcinacijski diskurs na društvenim mrežama cilja upravo na majke primjenjujući pojmove poput tradicionalne ženstvenosti, idealnog majčinstva i vizije „prirodne“ imunosti da bi oslikao cijepljenje kao loš odabir za dobre majke (Zitmane i Lama, 2023).

U istraživanjima provedenima u Hrvatskoj većina ispitanih roditelja cijepila je svoju djecu i podržava cijepljenje, čak i u slučaju kad nije zakonski obavezno (Čulina i dr., 2018; Kulić, Čivljak i Čivljak, 2019; Cimiratić, 2020; Bogožalec, 2022). Cimiratić

(2020) navodi da se roditelji primarno informiraju kod liječnice i medicinske sestre te zatim putem Interneta ili od obitelji i prijatelja. Roditelji smatraju da najveću korist od cijepljenja imaju dijete, obitelj i zajednica, ali i farmaceutske tvrtke (Cimiratić, 2020). Treba napomenuti da su ova istraživanja limitirana nereprezentativnim regionalnim i online uzorcima.

4. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja bio je istražiti pseudoznanstvene sadržaje na forumima za roditelje na hrvatskom jeziku s tematikom cijepljenja djece. Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje su značajke pseudoznanstvenih sadržaja na forumima s tematikom cijepljenja djece?
2. Kakva je grupna dinamika foruma? Koji osjećaji prevladavaju na forumima?
3. Koji su aspekti suvremenog roditeljstva prisutni na forumima? Koje odlike majčinstva ili očinstva se ističu na forumima?

5. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno metodom kvalitativne analize sadržaja u razdoblju od 15. lipnja do 19. kolovoza 2019. na odabranim internetskim forumima na hrvatskom jeziku. Zbog prirode samog foruma kao masovnog medija koji omogućuje okupljanje velikog broja sudionika iz različitih geografskih područja s ciljem razmjene i dijeljenja iskustava, mišljenja, informacija i stavova, osiguranom anonimnošću, smanjenom „samocenzurom“ i većom slobodom izražavanja (O'Connor i Madge 2001., Preece, 2000), ovom istraživanju pristupilo se prvenstveno s kvalitativnog aspekta tako da su izdvojeni karakteristični pseudoznanstveni sadržaji po pitanju tematike cijepljenja koji su potom razvrstani u kategorije. Kvalitativni pristup u ovom slučaju nudi dublji i opsežniji uvid u razumijevanje samog fenomena i dinamiku odnosa među sudionicima. Kvantitativna analiza korištena je isključivo u svrhu prikaza sociodemografskih obilježja sudionika foruma u slučajevima kada su bili dostupni.

Jedinica analize sadržaja u ovom istraživanju je komentar (post). Za analizu su odabrani forumi za roditelje: missMAMA, Roditelji.hr i roda.hr, a odabran je i forum.hr kao forum koji je namijenjen široj populaciji te omogućuje usporedbu značajnosti teme roditeljstva u kontekstu cijepljenja djece. Navedeni forumi odabrani su jer su najposjećeniji, najčitaniji i sadrže najviše sudionika, rasprava i tema. Analizirani su svi komentari (postovi) u razdoblju od početka rasprave do njenog završetka, a

u slučajevima gdje rasprava i dalje traje, analizirani su komentari zaključno s 19. kolovoza 2019.

Ukupno je analizirano je 9205 komentara (postova): 485 komentara na forumu missMAMA, 73 komentara na forumu roda.hr, 10 komentara na forumu Roditelji.hr i 8637 komentara na forumu forum.hr. Najviše sudionika nalazi se na forum.hr (N=312), potom na forumu missMAMA (N=105), zatim slijedi roda.hr (N=22), dok najmanje sudionika broji forum Roditelji.hr (N=7). Od ukupnog broja sudionika na svim forumima (N=446), žene su zastupljenije (N=236) od muškaraca (N=168), dok za 42 sudionika nije bilo moguće utvrditi spol.

6. Rezultati

Tijekom kodiranja komentara na forumima generirane su sljedeće kategorije: cijepljenje kao zadiranje u ljudska prava, cijepljenje kao neprirodno, nepovjerenje u farmaceutsku industriju, posljedice cijepljenja, bezopasnost bolesti, izvori informiranja, konflikti, grupna podrška među majkama, autoritet, osobna odgovornost i roditeljstvo. U nastavku je svaka kategorija opisana i ilustrirana citatima s foruma. Iako sudionici foruma ostavljaju komentare pod pseudonimima, u ilustracijama nisu navedene nikakve oznake identiteta da bi se dodatno zaštitila njihova anonimnost. Citati nisu jezično korigirani.

6.1 Cijepljenje kao zadiranje u ljudska prava

Protivnici cijepljenja, odnosno zagovornici antivakcinacijskog pokreta, vrlo često se u svojim komentarima na forumu pozivaju na kršenje i ugrožavanje ljudskih prava te zadiranje u osobnu slobodu i pravo samostalnog donošenja odluka po pitanju cijepljenja djeteta u Republici Hrvatskoj.

„Mene najviše smeta ta prisila, odnosno što roditelji nemaju slobodu odlučivanja“

„Sve to je prilično bezazleno – puno je veći problem totalitarnog režima vakcinacije kod nas. Meni jednostavno nije jasno kako nešto takvo može u današnje vrijeme biti oblatorno?“

6.2 Cijepljenje kao neprirodno

Po pitanju ove teme, sudionici zagovornici pokreta protiv cijepljenja uglavnom se pozivaju na umjetne tvari koje se nalaze u cjepivima i njihovu štetnost i stavljaju prednost na prirodnu imunizaciju stečenu prebolijevanjem bolesti protiv kojih se cijepi.

„Zato jer se u cjevivima nalaze razne druge supstance kojima tamo nije mjesto. Koriste se formaldehid, aluminij i živa (koja se povezuje s nastankom autizma) kao konzervansi isto tako cjeviva mogu biti kontaminirana raznim životinjskim virusima“

„Niti jedno cjevivo ne može zamijeniti majčino mlijeko pa kada bi svaka majka barem prvu godinu dana dojila dijete imuno sustav bi bio znatno jači i zaštitio dijete od mnogih bolesti“

6.3 *Nepovjerenje u farmaceutsku industriju*

Osim nepovjerenja u farmaceutsku industriju, sudionici foruma koji se protive cijepljenju nerijetko izražavaju nepovjerenje u zdravstvo i zdravstvene djelatnike, ali i znanost općenito i njezinu autentičnost i vjerodostojnost. Navode i profit kao jedini izvor motivacije za djelovanje velikih farmaceutskih kompanija pod paravanom brige za očuvanjem dobrobiti i zdravlja čovječanstva.

„Također imaj na umu da su mnoga istraživanja frizirana, ili financirana od same farmacije. Takva istraživanja ćeš lako prepoznati, načitao sam ih se, po tome što relativiziraju ono najbitnije i kao gotov podatak daju zaključak u stilu: Nema velikih razlika između kontrolnih grupa“

„Zašto bih doktoru medicine vjerovao? Mnogi bi bolje prošli da nisu vjerovali“

6.4 *Posljedice cijepjenja*

Posljedice cjeviva kategorija je koja je svakako najzastupljenija među sudionicima foruma koji se protive cijepljenju. Osim što se najčešće povezuju s osobnim primjerima, pojedinačnim prikazima slučajeva i svjedočanstvima drugih ljudi, nerijetko apeliraju i na grižnju savjesti te osjećaj krivice i odgovornosti nadležnih zdravstvenih i farmaceutskih institucija, a direktno dovođenje u vezu cjeviva i razvojnih poremećaja i bolesti u djece za njih je neupitno i neopovrgljivo.

„Imam dva bliska primjera autizma, i jedna mama mi se kune da je mali obolio nakon MMR vakcine. Ima hrpa takvih slučajeva i država je bila tužena bezbroj puta pa su osnovali fond (novčani) za odštetu roditeljima s takvom djecom“

„Ja imam troje djece od toga drugo dijete mi ima autizam baš zbog cjeviva koje je primilo u drugoj godini života“

6.5 Bezopasnost bolesti

U ovoj kategoriji nalaze se argumenti zagovornika pokreta protiv cijepljenja kao što su bezopasnost bolesti protiv kojih je cijepljenje obvezno, odgađanje tih istih bolesti u starost zbog ograničenog roka trajanja cjepiva koje potom nose veće rizike, opasnosti i smrtne ishode te isticanje cijepljene djece kao znatno rizičnije skupine po pitanju prenošenja bolesti u odnosu na necijepljenu djecu. Drugim riječima, antivakseri naglašavaju kako niti jedno cjepivo ne nudi trajni, doživotni imunitet, za razliku od prebolijevanja bolesti, a osim toga upozoravaju i na rizike koje cijepljena djeca donose u zajednicu, budući da su nositelji i domaćini opasnih virusa.

„Većina bolesti za koje se naša djeca cijepu nisu niti opasne, a još manje smrtonosne, kako nas liječnici žele uvjeriti. Da li ste čuli da je netko umro od ospica ili pasjeg kašlja? Ja ne.“

„Relevantno je da cijepljeni često prenesu virus necijepljenima nakon što su sami bili bolesni nakon cijepljenja“

6.6 Izvori informiranja

Izvori informiranja na kojima pristaše pokreta protiv cijepljenja uglavnom temelje svoja uvjerenja, stavove, argumente i dokaze su prije svega osobna svjedočanstva ljudi iz okoline, primjeri djece iz okoline, osobni primjeri kao i različiti portali i poznata medijska lica koja progovaraju o štetnosti i opasnosti cijepljenja, odnosno promoviraju necijepljenje.

„Mojoj sestri je mali u rodilištu cijepljen bcg cjepivom i dobija je tuberkulozu iz cjepiva“

„Ne vjerujem ni struci ni udrugama. Jedini autoritet kojem vjerujem su brižni roditelji i njihovo neposredno iskustvo“

6.7 Konflikti

Analizom foruma missMAMA, roda.hr, Roditelji.hr i forum.hr ustanovljeno je kako do sukoba dolazi samo na forum.hr, dok je na forumu missMAMA najčešće vidljiva grupna podrška i savjetovanje među majkama. Na forumima roda.hr i Roditelji.hr nisu zabilježeni ni konflikti ni grupna podrška. Konflikti se javljaju između zagovornika cijepljenja, tzv. provaksera i pristaša pokreta protiv cijepljenja, tzv. antivaksera, a najčešće se javljaju po pitanju korištenog izvora informacija u raspravi i iznošenju stavova, kao i pozivanju na autoritet, vjerodostojnost, profesionalnost i relevantnost istoga. Treba navesti kako niti jedan konflikt nije rezultirao postizanjem konsenzusa

ni razuvjeravanjem sugovornika, već je jednostavno prekinut i zamijenjen raspravom između drugih sudionika.

Sudionik 1: „Ti si svjestan da farma industrija ima minimalni prihod od cjepiva koja su u obaveznom kalendaru cijepjenja? Svjestan si da, po običaju, pričaš gluposti (kao i svi antivakcinski paničari uostalom)?“

Sudionik 2: „Ma ti pričaš gluposti. Znam nešto više o tim prihodima farmacije, pa tako i znam da na tome prilično dobro zarađuju. Da toga nestane, jako bi im falilo.“

Sudionik 1: „Najveći prihodi farmacije dolaze od prodaje dodataka prehrani, kozmetike, biljnih preparata, a tek onda od ostalih lijekova pri čemu su cjepiva kap u moru.“

6.8 Grupna podrška među majkama

Na forumu missMAMA, gdje su gotovo svi sudionici žene, odnosno majke (N=22, Ž=21) uočava se međusobno traženje i davanje informacija i savjeta po pitanju pripreme djeteta za cijepjenje, simptoma o kojima treba voditi računa nakon cijepjenja, mogućih nuspojava i njege djeteta neposredno nakon cijepjenja. Savjeti se uglavnom traže i dobivaju od onih majki koje su prošle to isto iskustvo s vlastitim djetetom.

Pitanje: „Cure moje moja mala se cjepila u četvrtak sa dva mj prvi dan nije bilo nista ali drugi dan je pocela non stop plakat, jako je razdrazljiva navecer place jedva je umirim, kad ima stolicu ima proljev svako hranjenje i to jako smrdi, mislim da su sve to nuspojave od tog cjepiva.dali se koja mama susrela sa tim i koliko dana je to trajalo.“

Odgovor: „Evo, ja sam se susrela s tim...nakon cjepiva za tuberkulozu koje je primio sa dva tjedna starosti, imali smo doma šou s njim..plakanje, deranje, nikako umirit...jako je bio nervozan, napet, nikako se opustit..a zaspao je bilo nemoguca misija..povisena temp, proljev i povracanje...isli kod pedijatra, kaze ona meni nije od cjepiva...ma nemoj? Do onda dijete bilo normalno... Uglavnom to je trajalo 3-4 dana. Izdrzi i sretno!“

6.9 Autoritet

Po pitanju autoriteta i postajanja istim, na forum.hr izdvojen je samo jedan sudionik, zagovornik pokreta protiv cijepjenja. Zanimljivo je kako je rasprava započela 2009. godine, aktualna je i danas, a on u raspravi sudjeluje već punih 10 godina kao glavni predstavnik i zagovornik antivakcinskog stava. Što se tiče sudionika koji podržavaju cijepjenje, po pitanju autoriteta također je izdvojen samo jedan.

Na forumu missMAMA ne nalazi se autoritet u formi kao što je slučaj na forum.hr gdje su uglavnom prisutni sukobi između antivaksera i provaksera, već se autoritet temelji na iskustvu roditelja po pitanju procedure cijepljenja djeteta.

„Arsene, hvala na tvojim postovima, apsolutno podržavam sve što si napisao, ja sam dovoljno tekstova i sama pročitala na tu temu i dijelim tvoje mišljenje. „

„Arsen...buduci da si jako informiran..hvala za sve informacije..meni je pedijatrica savjetovala da cijepim djecu protiv tetanusa i gnojnog meningitisa...prije skoro 2 godine...nisam jos odlučila...molila bih te za mišljenje...da li ima smisla..hvala!“

6.10 Osobna odgovornost

Prilikom analiziranja foruma forum.hr izdvojena je i kategorija osobne odgovornosti na koju zagovornici cijepljenja nerijetko pozivaju roditelje koji odbijaju cijepiti vlastitu djecu. Apeliraju na novčane kazne, grižnju savjesti i preuzimanje odgovornosti ako njihova necijepljena djeca obole od teško zaraznih bolesti protiv kojih je cijepljenje obvezno.

„razmišljaš ti ponekad tako? da ti npr se dijete opako razboli i ispadneš glavni krivac jer ga nisi dala cijepiti? nije te strah?“

„Roditelji koji ne cijepe dijete, trebali bi biti suđeni za ubojstvo iz neheta ako dijete umre od neke bolesti za koju postoji cijepivo.“

6.11 Roditeljstvo

U okviru rasprava između provaksera i antivaksera na forumima missMAMA i forum.hr, neizbježno je osvrtnje na koncept roditeljstva, roditeljsku brigu i skrb, kao i opovrgavanje i nepovjerenje prema komentarima sudionika koji nisu roditelji.

„Ljubav za dijete i strah da mu se nesto ne dogodi su definitivno najjaci osjecaji u nasem životu. Ne želim napraviti grešku. Ne želim da zbog moje odluke, svejedno cijepit/ne cijepit moje dijete ima bilo kakve posljedice.

„Ja sam svoje dvije kćeri cijepila uredno po propisima zakona. hb sve je uvijek bilo ok...ali svaki put sam imala grižnju savjest, da ne radim dobro, učila i čitala podijeljene priče.“

7. Rasprava

Rezultati istraživanja pokazali su da se kategorije koje su izronile iz analize mogu udružiti u četiri teme koje se u određenoj mjeri međusobno isprepliću. Glavne teme su: pseudoznanstveni razlozi za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece, istaknutost afektivne dimenzije grupnih interakcija, rodne razlike u pristupu temi cijepljenja djece i roditeljstvo kao krajnji argument za (ne)cijepljenje djece.

Tema pseudoznanstvenih razloga za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece obuhvaća sljedeće kategorije: zadiranje u osobna ljudska prava, doživljaj cijepljenja kao neprirodnog, nepovjerenje u farmaceutsku industriju, stručnjake i regulatorna tijela, anegdotalni primjeri posljedica cijepljenja, bezopasnost bolesti te osobna svjedočanstva i poznate osobe kao specifični izvori informiranja, što su razlozi koje navode i druga istraživanja (Downs, Bruine de Bruin i Fischhoff, 2008, Kata, 2010, Tustin i dr., 2018, Rozbroj, Lyons i Lucke, 2019, Wiley i dr., 2020). Ove izdvojene kategorije su prema Kata (2010) najzaslužnije za usvajanje antivakcacijskog stava u današnjem društvu koje se odlikuje nepovjerenjem, nestabilnošću i nepredvidivošću (Giddens, 2005). Osim što se sudionici foruma pristaše antivakcacijskog pokreta vrlo često pozivaju na kršenje temeljnih ljudskih prava i zadiranje u slobodu izbora nametanjem cijepljenja kao obveznog, traže odštete u slučaju razvoja komplikacija kod djeteta neposredno nakon primanja cjepiva.

Ustrajanje na osobnom i samostalnom odlučivanju po pitanju nečeg tako osjetljivog i nimalo bezazlenog kao što je cijepljenje djeteta protiv visoko zaraznih i opasnih bolesti, trebalo bi svakako biti prepušteno profesionalcima tog polja, no s druge strane, kako Milić (2001) piše, dogma suvremenog roditeljstva koja naglašava kako djelovanje roditelja na razvoj djeteta može djeci donijeti ili uskratiti određene, nenadoknadive prednosti u životu stvara i neizmjereno velik pritisak na roditelje koji imaju potrebu djelovati u svim sferama koje se tiču njihovog djeteta. Naime, oslanjanje na pseudoznanost sa sobom nosi velike rizike i postaje potencijalno opasno po život. Problem je koji su izvori informiranja na temelju kojih roditelji oblikuju svoja uvjerenja i stavove. Najčešće su to neformalni izvori poput anegdota prijatelja ili poznanika iz okoline, osobni primjeri i iskustva te emocionalno obojeni sadržaji.

Sveprisutna informatizacija danas jednim klikom nudi mnoštvo različitih informacija, a ljudi istovremeno ne traže uporište u znanosti, već više cijene i vrednuju emocije i iskustva od znanstvenih istraživanja koja su odobrena i recenzirana od strane uglednih znanstvenih tijela. Nadalje, ljudi pretražuju i biraju one informacije koje se slažu s njihovim postojećim uvjerenjima i pogledima, što Goldacre (2010) deklarira kao pristranost prema pozitivnim dokazima i navodi kao jedan od ključnih razloga zbog kojih ljudi vjeruju u pseudoznanost.

Osim nepovjerenja u zdravstvene institucije, na forumima se često susreće i doživljavanje cjepiva kao nepotrebnog i nesigurnog postupka kojim se narušava zdravlje djeteta što je rezultiralo pojavom epidemija zastarjelih, nekoć iskorijenjenih bolesti poput ospica. Ironično je kako roditelji odbijaju cjepivo u želji i nastojanju da zaštite svoju djecu, dok ih istovremeno podvrgavaju većim rizicima i posljedicama ne uzimajući komplikacije koje te bolesti nose sa sobom kao ozbiljne i realne (Dubé, Vivion i MacDonald, 2015).

Posljedice cijepljenja i izvor informiranja kod sudionika foruma koji se protive cijepljenju, uglavnom se pojavljuju zajedno. Posljedice cijepljenja najistaknutiji su argument kojim pobornici antivakcinacijskog pokreta zagovaraju i potkrepljuju svoj stav, a one su uglavnom dobivene na temelju iskustva i osobnih svjedočanstava roditelja, kao i prikaza slučajeva oboljele djece. I ne čudi zapravo što ove dvije kategorije pseudoznanosti dolaze jedna s drugom, budući da zorno prikazuju nasumičnost i dostupnost kao ključna obilježja pseudoznanosti. Naime, pseudoznanost je sklona traženju i stvaranju pravilnosti tamo gdje ih nema; iz niza nasumičnih, nepovezanih događaja, a istovremeno je po pitanju donošenja odluka uvjetovana emocionalno obojenim podacima (Goldacre, 2009).

Kao što je navedeno, pobornici antivakcinacijskog pokreta se kao izvor informiranja pozivaju na portale, razne Facebook stranice i grupe te osobna iskustva i primjere iz okoline za razliku od pristaša cijepljenja koji informacije izvode iz različitih znanstvenih istraživanja, provedenih i odobrenih od strane znanstvene zajednice.

Tema afektivna dimenzija grupnih interakcija obuhvaća sljedeće kategorije: konflikti među sudionicima foruma, grupna podrška među majkama i formiranje pozicije autoriteta među sudionicima foruma. Analiza foruma pokazala je da je iskazivanje osjećaja važan element rasprave o cijepljenju djece, odnosno donošenja odluka o cijepljenju djece. Konflikti se uglavnom javljaju na forum.hr-u, koji se obraća široj populaciji i uključuje više muških sudionika od foruma namijenjenih roditeljima. Zanimljivo je kako niti u jednom konfliktu između provaksera i antivaksera nije postignuto suglasje, konsenzus ili razuvjeravanje, odnosno „pridobivanje sugovornika na svoju stranu.“ Takvi rezultati i ne čude, budući da Kata (2010) u svojem istraživanju sadržaja koji su najzaslužniji za usvajanje antivakcinacijskog stava među roditeljima ističe upravo njihova osobna svjedočanstva i emotivne sadržaje kao glavne izvore informacija, ali i sklonost antivaksera za odbijanje znanstvenih, kliničkih i epidemioloških studija koje ukazuju na sigurnost cjepiva.

Forum missMAMA ne bilježi konflikte među sudionicima, već jednu sasvim drugu kategoriju, a to je grupna podrška među majkama. Čini se kako su na forumu prisutne samo one majke koje su cijepile vlastito dijete, stoga je početna otvorena rasprava

oko pitanja cijepiti ili ne cijepiti dijete ugašena jer nije naišla na očekivani odaziv pa su komentari nastavljeni u smjeru savjeta majki oko nuspojava cjepiva poput otekline na mjestu uboda, razdražljivosti, povišene tjelesne temperature djeteta i odgovarajuće njege. Forum missMAMA majkama ujedno predstavlja i mjesto utjehe, međusobne podrške, empatije i brige, o čemu piše i Preece (2000) naglašavajući važnost međusobnog osnaživanja majki kao jednu od funkcija foruma, povezivanje na temelju zajedničkih interesa ili potreba koje se ostvaruje angažmanom, predanošću, doprinosu i kontinuiranom sudjelovanju. Naime, nerijetka je pojava u kojoj majke prate proces cijepjenja djeteta od drugih sudionica i posredno sudjeluju u njemu, javljajući im se s pitanjima i iskazujući zainteresiranost i uključenost po pitanju cijele procedure cijepjenja, nuspojava i njege djeteta („Kako je prošlo cijepjenje? Jeste bili već ili? Mi idemo danas pa sam se sjetila vas i da pitam kako ste.“).

Postavlja se pitanje koji je razlog tome da forum.hr obiluje konfliktima, dok na forumu missMAMA konflikti nisu prisutni. Jedan od razloga svakako može biti priroda foruma, odnosno podforum na kojoj se tema cijepjenje nalazi. Tako se na forum.hr tema cijepjenje nalazi na podforumu „Alternativno liječenje“, dok je na missMAMA cijepjenje samostalna, izolirana tema koja ne nagoviješta zagovaranje niti provakcerskih niti antivakcerskih stavova. Ne treba isključiti ni pitanje spola i razlike u stilovima i načinu komunikacije.

Iz analiziranih komentara vidljiva su dva oblika autoriteta i načina postajanja autoritetom. Budući da je forum.hr obilježen sukobom između antivaksera i provaksera, autoriteti su oni kojima sudionici često šalju upite za mišljenje i pomoć u vezi s argumentiranjem i zagovaranjem jedne ili druge strane u konfliktu. Manje informirani roditelji zagovornici antivakcinacijskog stava nerijetko se obraćaju sudioniku kojeg smatraju autoritetom za antivakcinacijski stav, traže njegovo mišljenje i pomoć u donošenju odluke oko cijepjenja djeteta te ga vrednuju daleko više od savjeta i preporuka liječnika.

Za razliku od forum.hr, na forumu missMAMA prisutna je drugačija priroda i pojava autoriteta. Budući da taj forum ne bilježi konflikte između sudionika, već je mjesto okupljanja, podrške i izvora savjeta za majke koje prolaze proces cijepjenja djeteta, autoritet se uviđa u formi razmjene savjeta. Treba napomenuti kako se posebno ne izdvaja niti jedna sudionica kao nositeljica autoriteta, niti se sudionice obraćaju nekom pojedinačno za traženje savjeta, već je to uglavnom formulirano tako da se obraća svim majkama koje su prošle taj proces i koje bi samim time, mogle pružiti adekvatan i koristan savjet.

Salecl (2012) govori o globalnom trendu individualizacije društvene odgovornosti u području zdravstva i obrazovanja gdje pojedinci imaju mogućnost vlastitog

odabira od mnoštva ponuđenih metoda i proizvoda na tržištu. Pojedincima, u ovom slučaju roditeljima, dana je sloboda donošenja odluka o životu vlastitog djeteta, što sve više postaje slučaj i s cijepljenjem. No, problem se javlja po pitanju izvora informiranja na temelju kojih roditelji oblikuju svoje stavove i donose za dijete i njegovo zdravlje tako važnu odluku – cijepiti ili ne cijepiti protiv visoko zaraznih bolesti. Već je ranije spomenuto kako su ljudi općenito skloniji prihvaćanju onih informacija koje se slažu s njihovim iskustvima i stavovima, kao i pozivanju na osobna iskustva, prikaze slučajeva i emocionalno nabijene sadržaje (Goldacre, 2010., Kata, 2010). Znanstvena istraživanja uzimaju se s dozom skepticizma i nepovjerenja, stoga se jednim klikom nastoji doći do informacija pa koliko god one bile neutemeljene. Upravo zbog toga, javlja se opasnost u području cijepljenja, budući da roditelji najčešće oblikuju stavove putem raznih foruma, portala, mrežnih stranica upitne valjanosti, a mišljenje i preporuke liječnika, pedijatra i znanstvenih istraživanja za njih ne vrijede toliko (Downs, Bruine de Bruin i Fischhoff, 2008.) Sve to sa sobom nosi potencijalni rizik ne samo od obolijevanja djeteta ili fatalnog ishoda bolesti, već i opasnost narušavanja tzv. imuniteta krda i ugrožavanja cijele populacije općenito. Na forum.hr uočeno je kako provakseri nerijetko kod zagovornika antivakcacijskog pokreta nastoje izazvati osjećaj krivnje, odgovornosti i grižnje savjesti pozivajući na tu individualnu odgovornost, a samim time i posljedice koje bi oni trebali snositi u slučaju obolijevanja djeteta ili ugrožavanja nekoga iz okoline.

Generalno ne postoji puno istraživanja koja posebno ispituju afektivnu dimenziju donošenja odluke o cijepljenju djeteta, najviše se u tom smislu ističe istraživanje Kuan (2022) koja je istaknula da nedovoljna komunikacija o cjepivima kod roditelja izaziva tjeskobu, čak i među onim roditeljima koji žele cijepiti djecu.

Tema rodne razlike u pristupu temi cijepljenja djece obuhvatila je kategorije doživljaj cijepljenja kao neprirodnog, bezopasnost bolesti, grupna podrška među majkama, osobna odgovornost roditelja i roditeljstvo. Analizom je utvrđeno kako od ukupnog broja sudionika na forumima 53 % čine žene, 38 % čine muškarci, dok kod 9 % sudionika spol nije poznat, odnosno naveden. Ovi podaci u suglasju su s istraživanjem Downs, Bruine de Bruin i Fischhoff (2018) koje pokazuje kako su žene sklonije izražavanju zabrinutosti po pitanju cijepljenja, a samim time i posjećivanju internetskih portala i foruma. Međutim, usporedbom koja je napravljena između sudionika na sveobuhvatnom forumu raznovrsnih domena, forum.hr i zbirnim brojem sudionika foruma koji su namijenjeni isključivo roditeljstvu (roda.hr, Roditelji.hr i missMAMA) ustanovljeno je kako forum.hr bilježi veći broj muškaraca (58 %) u odnosu na žene (42 %), dok su na roditeljskim forumima prisutne gotovo samo žene (94 %) što se može povezati s rodnim stereotipima, nazivom foruma i konceptom

roditeljstva koje se i dalje najčešće poistovjećuje s majčinstvom. Tomić-Koludrović i Lončarić (2007) pišu o percepciji rodni uloga u hrvatskom društvu, ponajviše u aspektu brige i odgoja djece kao još uvijek izrazito tradicionalnog sa strogo podijeljenim roditeljskim ulogama.

U sklopu kategorije bezopasnosti bolesti, uočava se i pozivanje na alternativnu medicinu i okretanje ka prirodnoj imunizaciji koja za razliku od cjeviva, pruža trajni i doživotni imunitet. Zastupa se naturalistička ideologija o kojoj govori i Badinter (2013) naglašavajući povratak Prirodi i deklariranje kemijskog, umjetnog kao društveno nepoželjnog. Dobra „ekološka“ majka (Badinter, 2013) neće u svoje dijete uštrcavati neprirodne kemikalije, a dojenje u tom procesu ima znatno vrjedniju ulogu od cijepljenja jer ono pruža djetetu sva potrebna antitijela. Velik broj sudionika na forumu naglašava upravo dojenje kao glavni i nepobitno najmoćniji agens u stvaranju imuniteta kod djeteta, no odlaze i korak dalje: ne samo da zagovaraju odbijanje cijepljenja, već naglašavaju i kako cijepljena djeca okolini i njihovoj necijepljenoj djeci predstavljaju izvor zaraze, nazivajući ih kliconošama i prijenosnicima bolesti.

Na forumu missMAMA uočavaju se značajke roditeljstva poput istovremenog osjećaja bespomoćnosti i odgovornosti kod majki, neizmjerne brige, osjećaja krivnje i grižnje savjesti, želja i nastojanje djelovanja za što veću dobrobit djeteta, neumorno traženje informacija i usavršavanje kompetencija po pitanju optimalnog odgoja djeteta. To je u skladu je s ideologijom intenzivnog roditeljstva (Hays, 1996) u kojem je glavna misao vodilja „što veće davanje i ulaganje u dijete“, gdje ono predstavlja žarište interesa i djelovanja, a najveći pritisak stavljen je upravo na majke kojima dijete treba i mora predstavljati jedini interes djelovanja. Pritisak je to koji kod majki svakako izaziva osjećaj krivnje, brige i odgovornosti pogotovo kad se prenese na kontroverzno područje kao što je cijepljenje koje sa sobom nosi potencijalno velike rizike, nuspojave i posljedice.

Samim time što su svi sudionici na forumu missMAMA ženskog spola, odnosno majke, vidljivo je kako je u hrvatskom društvu još uvijek prisutna tradicionalna, vrlo jasna podjela uloga po pitanju odgoja djece, koja je istovremeno u suglasju s konceptom intenzivnog majčinstva (Hays, 1996) i shvaćanja majke kao najboljeg, prirodnog i najpodobnijeg skrbnika (Badinter, 2013). Pitanjem rodni identiteta i uloga u hrvatskim obiteljima bave se Galić (2004) te Tomić-Koludrović i Lončarić (2006) koje navode sve prisutnije prepoznavanje učinka vlastite ekonomske zavisnosti kod žena koje nastoje osigurati samostalnost i nezavisnost što pred njih stavlja znatno veća očekivanja i nove zahtjeve. Naime, od žene se očekuje da unatoč zaposlenju i dalje obavlja gotovo sve kućanske poslove i poslove vezane za odgoj djece, što dovodi do zasićenja majki, osjećaja rastrganosti, ali i nezadovoljstva. Kamenov,

Huić i Jugović (2011) prikazuju kako je odnedavno prisutan trend uključivanja oca u odgoj djece, međutim ta domena se i dalje poistovjećuje s dominantnom ženskom ulogom, posebice u aktivnostima njege, hranjenja, uspavlivanja i presvlačenja, dok su očevi uglavnom uključeni u aktivnosti igre i zabave. Da je antivakcinacijski diskurs posebno usmjeren na majke, pokazalo je i istraživanje Zitmane i Lama (2023) na litavskim roditeljima.

Zadnja tema roditeljstvo kao krajnji argument za (ne)cijepljenje djece obuhvaća kategorije osobna odgovornost roditelja i roditeljstvo i podjednako je zastupljena na svim forumima. Sudionici forum.hr-a, primjerice, uvažavaju tuđa mišljenja ovisno o tome je li drugi sudionik i sam roditelj ili ne, bez obzira na to što je forum namijenjen široj populaciji. U učestalim konfliktima koji se javljaju između provaksera i antivaksera, potonji često izražavaju nepovjerenje prema provakserima koji zagovaraju cijepljenje i uvjeravaju u njegovu dobrobit i sigurnost, a sami nemaju djece. U tom pogledu oni su za njih apsolutno nerelevantni, štoviše – smatraju kako bi i oni sami vrlo brzo postali skeptični i antivakcinacijski nastrojeni kada bi imali vlastito dijete. Odlike roditeljstva bitne su i na forumima namijenjenima roditeljima, samo što je tamo prvenstveno riječ o majčinstvu s obzirom na to da među sudionicima prevladavaju žene. Analiza foruma pokazala je da je roditeljstvo kategorija koja funkcionira kao okvir unutar kojeg se odvijaju sve rasprave o cijepljenju djece, odnosno da suvremena normativna očekivanja idealnog roditeljstva usmjeravaju sve roditeljske prakse pa tako i donošenje odluke o cijepljenju djece, što su pokazala i istraživanja Kuan (2022) i Zitmane i Lama (2023).

8. Zaključak

Cilj istraživanja bio je analizirati karakteristike pseudoznanstvenih sadržaja na forumima, grupne dinamike među sudionicima foruma i roditeljstva. Provedena je kvalitativna analiza sadržaja u periodu od 15. lipnja do 19. kolovoza 2019. godine na forumima missMAMA, roda.hr, Roditelji.hr i forum.hr te je ukupno analizirano 9205 komentara.

Rezultati istraživanja pokazali su da se kategorije koje su izronile iz analize mogu udružiti u četiri teme koje se u određenoj mjeri međusobno isprepliću. Glavne teme su: pseudoznanstveni razlozi za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece, istaknutost afektivne dimenzije grupnih interakcija, rodne razlike u pristupu temi cijepljenja djece i roditeljstvo kao krajnji argument za (ne)cijepljenje djece. Analiza je pokazala da su pseudoznanstveni razlozi za odbijanje ili neodlučnost u vezi s cijepljenjem djece zadiranje u osobna ljudska prava, doživljaj cijepljenja kao

neprirodnog, nepovjerenje u farmaceutske industriju, stručnjake i regulatorna tijela, anegdotalni primjeri posljedica cijepljenja, bezopasnost bolesti te osobna svjedočanstva i poznate osobe kao specifični izvori informiranja, što su razlozi koje navode i druga istraživanja (Downs, Bruine de Bruin i Fischhoff, 2008, Kata, 2010, Tustin i dr., 2018, Rozbroj, Lyons i Lucke, 2019, Wiley i dr., 2020).

Analiza foruma kao specifičnog vida komunikacije omogućila je uvid i u neke druge faktore koji utječu na donošenje odluke o cijepljenju djece i prihvaćanje pseudoznanstvene argumentacije, a koji su slabo ispitani u drugim istraživanjima. Ustanovljeno je da je afektivna dimenzija rasprava na forumima njihovo ključno obilježje, bilo da je riječ o interakcijama u kojima prevladavaju konflikti ili grupna podrška i empatija. Na forumima prevladavaju osjećaji straha, zabrinutosti, krivnje, nepovjerenja i ljutnje. Nadalje, na forumima postoje rodne razlike u praksama sudjelovanja i raspravljanja. Žene svojom brojećanošću dominiraju na forumima koji su specifično namijenjeni roditeljima i svoju participaciju koriste prvenstveno da pronašle ili dale podršku i utjehu, kao i izrazile osjećaje i preokupacije oko svoje majčinske uloge. Na forum.hr-u koji je namijenjen široj populaciji nešto je više muških sudionika, a sudjelovanje je prije svega usmjereno na raspravu o pseudoznanstvenim tezama o cijepljenju djece, pri čemu ne nedostaje konfliktata.

I na kraju, roditeljstvo se na svim forumima, bez obzira na to kome su namijenjeni, pojavljuje kao sveobuhvatna kategorija koja predstavlja referentni okvir za raspravu o cijepljenju djece. Uz navedene izražene emocije, iz komentara su izronila još dva važna elementa suvremenog roditeljstva. Prvi je osobna odgovornost svakog pojedinog roditelja, koja među majkama na forumima za roditelje djeluje kao okidač za brojne strahove i sumnje zbog kojih traže podršku drugih u sličnoj situaciji, dok na forum.hr-u služi kao zadnji argument kojim se isključuje sugovornik iz rasprave. Drugi element je primjena načela prirodnosti u svim aspektima odgoja i brige za dijete pri čemu se cijepljenje tretira kao neprirodno, za razliku od dojenja ili prebolijevanja bolesti.

Navedeni nalazi govore u prilog postavljenom teorijskom okviru, teoriji Beck-Gernsheim (2002) koja individualizaciju vidi kao sastavni dio modernizacijskih procesa kojima su izložene obiteljske strukture i roditeljske prakse, kao i kulturnom modelu intenzivnog roditeljstva (Hays, 1996) i ideologiji naturalizma (Badinter, 2013). Da je norma intenzivnog roditeljstva ključna u oblikovanju roditeljskih stavova i praksi u vezi s cijepljenjem djece pokazala su i druga istraživanja (Kuan, 2022, Zitmane i Lama, 2023). Naredna istraživanja trebala bi ispitati ove teorijske postavke i na široj populaciji koja bi obuhvatila i roditelje koji ne sudjeluju u raspravama na forumima, odnosno koji ne vjeruju u pseudoznanstvene teze i pristaju cijepiti svoju djecu.

Izjava o sukobu interesa

Autori nisu naveli potencijalni sukob interesa u svezi s istraživanjem, autorstvom i/ili objavljivanjem ovog članka.

Literatura

- Arbelaez, O. (2022). Parenthood, Politics, and COVID-19: Examining the Influence of Parent's Partisanship on COVID-19 Vaccination Among Adolescents in the United States. Vanderbilt University. <http://hdl.handle.net/1803/17794>
- Badinter, E. (2013). Sukob: Kako ideal suvremenog majčinstva ugrožava ženu. Zagreb: Algoritam.
- Beck-Gersheim, E. (2002). Reinventing the family: In search of new lifestyles. Cambridge: Polity Press.
- Blume, S. (2006). Anti-vaccination movements and their interpretations. *Social Science & Medicine*, 62 (3), 628-642. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.06.020>
- Bogožalec, V. (2022). Stavovi roditelja o cijepljenju djece. Koprivnica: Sveučilište Sjever.
- Bralić, I. (2016). Cijepljenje: najuspješniji preventivni program. *Paediatrica Croatica*, 60 (1), 152–159.
- Cimiratić, S. (2020). Stavovi i predrasude roditelja prema cijepljenju vlastite djece na području Istarske županije. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
- Čulina, T., Anđelić Breš, S., Kresina, S. i Sepčić, M. (2018). *Paediatrica Croatica*, 62 (1), 20-24. <https://doi.org/10.13112/PC.2018.4>
- Downs, J. S., Bruine de Bruin, W., i Fischhoff, B. (2008). Parents' vaccination comprehension and decisions. *Vaccine*, 26 (12), 1595-1607. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2008.01.011>
- Dubé, E., Vivion, M., i MacDonald, N. E. (2015). Vaccine hesitancy, vaccine refusal and the anti-vaccine movement: influence, impact and implications. *Expert Review of Vaccines*, 14 (1), 99-117. <https://doi.org/10.1586/14760584.2015.964212>
- Eekelaar, J. M., i Šarčević, P. (ur.). (1993). *Parenthood in modern society: legal and social issues for the twenty-first century*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Galić, B. (2004). Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4), 305-324.
- Giddens, A. (2005). Odbjegli svijet: kako globalizacija oblikuje naše živote. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Goldacre, B. (2010). *Loša znanost*. Zagreb: Naklada OceanMore.
- Hansson, S. O. (2021). Science and pseudo-science. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. preuzeto s: <http://plato.stanford.edu/entries/pseudo-science/>
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven/London: Yale University Press.
- Humble, R.M., Scott, S.D., Dubé, E., Olson, J., MacDonald, S.E. (2023). The impact of the COVID-19 pandemic on parents' perceptions and acceptance of routine childhood vaccination in Canada: A national longitudinal study. *Vaccine*. 41 (2), 407-415. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2022.11.052>
- Kamenov, Ž., Huić, A., i Jugović, I. (2011). Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 195-215. <https://doi.org/10.3935/rsp.v18i2.978>
- Kata, A. (2010). A postmodern Pandora's box: Anti-vaccination misinformation on the Internet.

- Vaccine, 28 (7), 1709-1716. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2009.12.022>
- Kuan, C. (2022). Vaccine hesitancy and emerging parental norms: A qualitative study in Taiwan. *Sociology of Health and Illness*, 44 (3), 692-709. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13446>
- Kulić, I., Čivljak, M. i Čivljak, R. (2019). Stavovi roditelja prema cijepljenju vlastite djece: iskustvo iz dviju pedijatrijskih ambulanti Doma zdravlja Zagreb – Zapad. *Acta medica Croatica*, 73 (2), 139-148.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- O'Connor, H., i Madge, C. (2001). Cyber-Mothers: Online Synchronous Interviewing using Conferencing Software. *Sociological Research Online*, 5 (4). <https://doi.org/10.5153/sro.543>
- Pavić, Ž. (2013). Science and pseudoscience in postmodern societies. *Informatologia*, 46 (2), 145-153.
- Preece, J. (2000). *Online communities: Designing usability and supporting socialbility*. Wiley.
- Rozbroj, T., Lyons, A. i Lucke, J. (2020). Vaccine-Hesitant and Vaccine-Refusing Parents' Reflections on the Way Parenthood Changed Their Attitudes to Vaccination. *Journal of Community Health* 45, 63–72. <https://doi.org/10.1007/s10900-019-00723-9>
- Salecl, R. (2012). *Tiranija izbora*. Zagreb: Fraktura.
- Senior, J. (2014). All joy and no fun: The paradox of modern parenthood. Ecco.
- Tanudirjo, D.A. (2017). Reflection on the Production of Knowledge: From Postmodernism to Pseudoscience. *Humaniora*, 29 (1), 3-11. <https://doi.org/10.22146/jh.v29i1.22559>
- Tomanović, S. (2010). Odlike roditeljstva. U Milić, Tomanović, Ljubičić, Sekulić, Bobić, Miletić-Stepanović i Stanojević (Ur.), *Vreme porodica* (str. 177-194). Beograd: Čigoja štampa.
- Tomić-Koludrović, I., i Lončarić, D. (2006). Promjene rodni uloga u procesima modernizacije: usporedba Austrije i Hrvatske. *Acta Iadertina*, 3, 55-71.
- Tustin, J. L., Crowcroft, N. S., Gesink, D., Johnson, I., i Keelan, J. (2018). Internet exposure associated with Canadian parents' perception of risk on childhood immunization: cross-sectional study. *JMIR Public Health Surveill*, 4(1), e7. <https://doi.org/10.2196/publichealth.8921>
- Vasconcellos-Silva, P. R., Castiel, L. D., i Griep, R. H. (2015). The media-driven risk society, the anti-vaccination movement and risk of autism. *Ciencia & Saude Coletiva*, 20 (2), 607-616. <https://doi.org/10.1590/1413-81232015202.10172014>
- Wiley, K.E., Leask, J., Attwell, K., Helps, C., Degeling, C., Ward, P., i Carter, S.M. (2020). Parenting and the vaccine refusal process: A new explanation of the relationship between lifestyle and vaccination trajectories. *Social Science & Medicine*, 263, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113259>
- Zelizer, V. A. (1994). *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*. Princeton: Princeton University Press.
- Zitmane, M., i Lama, E. (2023). "Wake up and think of the children!": The ambivalent relationship between motherhood, femininity and anti-vaccination. U M. Winiarska-Brodowska (Ur.), *The New Communication Revolution* (245-279). Krakow: Uniwersytet Jagiellonski - Instytut Dziennikarstwa, Mediow i Komunikacji Społecznej.

